

HODNOTOVÁ ORIENTACE VYSOKOŠKOLSKÝCH STUDENTŮ

MOJMÍR SVOBODA

Axiologické hledisko se v současné psychologii prosazuje stále ve větší míře. Z hlediska psychiatrie mu věnoval svoji monografii Vondráček (1965). Sami jsme se v minulých letech zabývali problematikou hodnot u několika souborů zkoumaných osob (Svoboda, Habánová 1981, Svoboda, Černá 1982). Po výzkumu hodnotových orientací středoškoláků, mladistvých toxikomanů a suicidantů věnujeme pozornost životním hodnotám dnešních vysokoškoláků. Zajímají nás především změny hodnotových orientací, ke kterým dochází u studentů vysokých škol během studia.

PROBLEMATIKA

Hodnotovou orientaci chápe Řičan (1972) v těsné souvislosti s životním stylem, když říká, že „nejobecnější postoje, které určují celý životní styl, nazýváme hodnotová orientace. Můžeme je chápat jako nejvyšší abstrakce konkrétních postojů.“ Podle Andrejevové (1984) je „v systému hodnotových orientací vyjádřen vztah osobnosti k cílům životní činnosti a k prostředkům uspokojování těchto cílů, tj. k takovým okolnostem života osobnosti, které mohou být determinovány pouze obecnými sociálními podmínkami . . .“

Hodnotové orientace nejsou neměnné. K jejich změnám může docházet zejména pod vlivem skupin, jejichž členem jedinec je. Úloha sociálního prostředí spočívá v tom, že člověk přijímá hodnoty své referenční skupiny jako svoje cíle, tzn., že hodnoty, kterých si skupina cení, se stávají důležitými i pro něj. Opakovaně byl zkoumán vztah hodnot k postojům (např. Janoušek 1977, Grulich 1977 aj.), resp. k potřebám (Mužík 1977, Linhart 1981, Pardel, Boroš 1979) a zájmům (Řičan 1972, Linhart 1981, Grulich 1977, Vláčil 1977 aj.) Např. podle Allporta, Vernona a Lindzeye

může být zájem totožný s hodnotovou orientací jedince. Souhlasíme však s Říčanem (1977), který tvrdí, že rozlišení mezi silným zájmem a hodnotou je v tom, že hodnota je přijímána jako norma, má normativní charakter.

Potřeba je nutná pro vznik hodnoty, ale v potřebě samé není hodnota obsažena. Hodnoty si subjekt vytváří teprve v důsledku rozvoje potřeb (Mužík 1977).

Při vytváření hodnotových systémů se silně projevuje působení postojů. Hodnoty a postoje spolu bezesporu velmi těsně souvisejí. Vycházíme-li z motivační struktury osobnosti, patří hodnota i postoj k tzv. sekundárním motivům či predispozicím chování. Dále mají společné to, že jsou naučené, ovlivněné osobní zkušeností. Zároveň je však nelze ztotožňovat. Hodnota se vztahuje k objektu, zatímco postoj k reakci na tento objekt. Bokorová (1971) rozlišuje postoje a hodnoty tak, že postoj definuje jako „individuální tendenci reagovat kladně nebo záporně na danou sociální hodnotu“ a dodává, že ke každé společenské hodnotě se může utvářet mnoho postojů. Hodnoty jsou v tomto smyslu chápány jako jádro sdružování postojů.

Zabýváme-li se otázkami hodnotové orientace vysokoškolských posluchačů, připomeňme, že vysokoškolačkem se nestává jedinec v okamžiku přijetí na školu, ale v průběhu svého pobytu na ní, v průběhu studia. Je to postupný proces zrání, vpravování se do prostředí.

Z toho důvodu jsme se soustředili na studenty prvních a posledních ročníků filozofické fakulty UJEP v Brně. Pokoušíme se zjistit, jak se během studia mění jejich hodnotová orientace, jaké jsou rozdíly v pořadí preferenci či odmítání daných hodnot. Srovnáváme rozdíly mezi muži a ženami, mezi studenty svobodnými a těmi, kteří vstoupili do manželství. Zajímá nás i to, zda hodnotová orientace závisí na míře životní spokojenosti.

MATERIÁL A METODA

Celý soubor sestával ze 101 zkoumané osoby. Mužů bylo 14 (tj. 13,9 %), žen 87 (86,1 %). Nepoměr je dán složením posluchačů filozofické fakulty UJEP. Manželství uzavřelo 16 zkoumaných osob (tj. 15,8 %). Průměrný věk všech zkoumaných subjektů byl 21,1 roku.

Podsoubor studentů 1. ročníku byl tvořen 50 osobami, průměrný věk byl 19 let. Všichni byli svobodní, mužů bylo 8 (tj. 16 %) a žen 42 (84 %). Podsoubor posluchačů 5. ročníku tvořila 51 osoba, z toho 6 mužů (11,8 %) a 45 žen (88,2 %). Průměrný věk byl 23,2 roků.

Hodnotovou orientaci jsme zjišťovali pomocí Rokeachova testu hierarchie hodnot. Ve své původní verzi obsahuje tento test dva soubory hodnot po osmnácti položkách. První soubor tvoří tzv. hodnoty cílové, před-

stavující žádaný konečný stav existence, v druhém souboru jsou tzv. hodnoty instrumentální, představující žádaný způsob chování. Kromě názvu hodnoty je na formuláři testu uveden v závorce vždy její stručný popis.

Úkolem zkoumané osoby bylo vybrat a seřadit prvních 6 preferovaných hodnot a dále vybrat 3 hodnoty, které jsou pro daný subjekt nejméně důležité. U odmítaných hodnot již nezáleželo na jejich pořadí. Dále měly pokusné osoby možnost uvést ještě další hodnoty, které nebyly obsaženy v předloženém seznamu. Této možnosti však nikdo nevyužil.

Míru uspokojení potřeby životního smyslu vyjadřovaly subjekty v testu PIL — sebezposuzovací škále Crumbaugh a Maholicka. Je sestavena z 25 sedmibodových škál, na nichž každá pokusná osoba skóruje různé aspekty frustrace či saturace potřeby životního smyslu (na základě Franklovy koncepce). Výše dosaženého skóru ukazuje na úroveň uspokojení této potřeby.

V Ý S L E D K Y

Tab. 1. Pořadí nejpreferovanějších cílových hodnot u studentů 1. a 5. ročníku

Pořadí	1. roč.	5. roč.
1	svoboda	mírový život
2	mírový život	zabezpečení rodiny
3	opravdové kamarádství	zralá láska
4	zralá láska	moudrost
5	svět krásy	opravdové kamarádství
6	vzrušující život	vnitřní harmonie
7	prospěšný život	prospěšný život
8	moudrost	svoboda

Tab. 2. Pořadí nejpreferovanějších instrumentálních hodnot u 1. a 5. ročníku

Pořadí	1. roč.	5. roč.
1	čestný	čestný
2	odpovědný	odpovědný
3	intelektuální	milující
4	milující	intelektuální
5	velkorysý	tvůrčí
6	nezávislý	velkorysý
7	tvůrčí	odvážný
8	odvážný	prospěšný

Tab. 3. Nejdůležitější cílové hodnoty u 1. a 5. ročníku

Pořadí	1. roč.	5. roč.
1	moc	moc
2	pohodlný život	pohodlný život
3	společenské uznání	společenské uznání
4	potěšení	potěšení

Tab. 4. Nejdůležitější instrumentální hodnoty u 1. a 5. ročníku

Pořadí	1. roč.	5. roč.
1	poslušný	poslušný
2	shovívavý	shovívavý
3	čistotný	ctižádostivý
4	zdvořilý	zdvořilý

Dále jsme zjistili statisticky významné rozdíly v umístění některých hodnot mezi posluchači prvních a posledních ročníků. Jsou uvedeny v následující tabulce.

Tab. 5. Rozdíly v umístění hodnot u posluchačů 1. a 5. ročníku

Hodnota	t-test	p
svoboda	4,703	0,01
svět krásy	4,279	0,01
zabezpečení rodiny	3,441	0,01
mírový život	3,004	0,01
rovnost	2,405	0,05
vnitřní harmonie	2,213	0,05
čistotný	2,262	0,05

Pozn.: V tabulce jsou uvedeny jak cílové, tak i instrumentální hodnoty.

Tab. 6. Rozdíly v umístění hodnot u skupiny mužů a žen

Hodnota	t-test	p
schopný	3,415	0,01
prospěšný	3,137	0,01
tvůrčí	3,304	0,01

Rozdíly byly zjištěny tedy jen v oblasti instrumentálních hodnot. Vezmeme-li v potaz i rozdíly sice neprokázané, ale blížící se hranicím statistické významnosti, můžeme konstatovat, že se ženy projeví jako zaměřenější na rodinný život, muži si naopak cení hodnot „opravdové kamarádství“ a „prospěšný život“.

Tab. 7. Rozdíly v umístění hodnot mezi skupinou svobodných a skupinou studentů, kteří uzavřeli manželství

Hodnota	t-test	p
svoboda	5,420	0,01
zabezpečení rodiny	4,224	0,01
nezávislý	3,632	0,01
milující	3,217	0,01
odpovědný	2,499	0,05

V testu životního smyslu PIL nebyly shledány statisticky významné rozdíly mezi skupinou studentů prvního ročníku a skupinou studentů pátého ročníku, dále mezi muži a ženami a rovněž ne mezi svobodnými a ženatými (vdanými) studenty. Lze souhrnně konstatovat, že výsledky jak celého souboru zkoumaných osob, tak i jednotlivých podsouborů leží uvnitř pásma normy. Z celého souboru všech pokusných osob byly vybrány ty, které dosahovaly výsledků mimo rámec normy. Vznikly tak podsoubory „pod“ normou (která leží v rozmezí 110—120 bodů) a „nad“ normou v testu PIL.

Průměrný skóre celého souboru byl 116,6 bodu, skupina „pod“ měla 30 PO a průměrný skóre 100,1 a skupina „nad“ čítala 45 osob s průměrným skórem 128,7 bodu.

Tab. 8. Rozdíly v umístění hodnot mezi skupinami „pod“ a „nad“ — existenciálně frustrovanými a s uspokojenou potřebou životního smyslu

Hodnota	t-test	p
zabezpečení rodiny	3,376	0,01
mírový život	3,413	0,01
blaho národa	2,920	0,01
svoboda	2,715	0,01
čestný	3,018	0,01
poslušný	2,362	0,01

DISKUSE

Studenti prvního ročníku volí z cílových hodnot především ty, které se vztahují k jejich vlastní osobě a které jsou typické pro období adolescence. Touží po svobodě, vysoce oceňují vše krásné, důležití jsou pro ně kamarádi a přátelé. Odmítají zahálčivý, pohodlný způsob života, netouží ovládat druhé. Z instrumentálních hodnot jsou pro ně nejvýznamnější takové, které představují jejich ideál: čestný, odpovědný, intelektuální.

Studenti pátého ročníku preferují hodnoty, svědčící o jejich odpovědném přístupu k životu, budoucnosti, a to jak vlastní, tak i celé společnosti. Významná je preference hodnoty „mírový život“. Pořadí instrumentálních hodnot je podobné jako u mladších studentů, stejně jako pořadí odmítaných hodnot.

Mnoho významných rozdílů nebylo zjištěno mezi skupinou mužů a žen. Statisticky významné rozdíly nejsou, přesto se v některých položkách od sebe skupiny liší; týká se to např. hodnot „svoboda“, „zabezpečení rodiny“, „prospěšný život“ atd. Celkově je možno konstatovat, že ženy jsou zaměřenější na rodinný život, muži si velice cení hodnot „opravdové kamarádství“ a „prospěšný život“. V oblasti instrumentálních hodnot se projevil statisticky významné rozdíly u hodnot „schopný“ (u žen je výše), „prospěšný“ (výše u mužů) a konečně „tvůrčí“ (u mužů na 2. místě, u žen na 8. místě).

Rozdíly mezi svobodnými a těmi, kteří již vstoupili do manželství, se týkají nejen pořadí hodnot, ale i jejich chápání. Tak „svoboda“ je chápána posluchači 1. ročníku spíše jako nezávaznost, neodvislost, kladou ji hodně vysoko (na 2. místo), kdežto u starších studentů (14. místo) je interpretována již jako kategorie obsahující i prvky přizpůsobení, uvědomění si vlastních i cizích limitů. Značný rozdíl je pochopitelně v umístění hodnoty „zabezpečení rodiny“, což odráží reálnou situaci posluchačů. S tím souvisejí i rozdíly v instrumentálních hodnotách: „nezávislý“ (výše u svobodných), „milující“ (vyšší u ženatých a vdaných) a „odpovědný“ (nižší u svobodných).

Vzhledem k uspokojování potřeby životního smyslu (podle PIL) se ukázaly rozdíly v hierarchii hodnot u studentů v normě a těch, kteří jsou nad ní (dobré uspokojení). Výraznější diference byly shledány mezi skupinou „nad“ a „pod“, tj. mezi uspokojenými a frustrovanými. Frustrovaní jedinci nepřikládají větší význam hodnotě „zabezpečení rodiny“, naopak si velmi cení „svobody“. Dále jsou patrné rozdíly v umístění hodnot „mírový život“ a „blaho národa“ (obě vyšší u uspokojených). Zajímavá je také diference u hodnoty „potěšení“ (vysvětlované jako život plný radosti a volna). U uspokojených je odmítána, kdežto u frustrovaných je hodnocena výše.

V oblasti instrumentálních hodnot nejsou markantní rozdíly. Vcelku se studenti, u nichž se projevila určitá míra existenciální frustrace, pro-

jevili jako méně přizpůsobiví, s menším zájmem o problémy společenské, celosvětové, prostě o takové, které se jich bezprostředně netýkají. Studenti, kteří si již dokázali najít v životě určitý smysl, jsou zaměřenější na ostatní, chtějí být užiteční nejen svým blízkým a sobě, ale i společnosti.

S O U H R N

Největší rozdíly v hodnotové orientaci byly v souvislosti s věkem zkoumaných osob. Posluchači, končící studium, se projevili jako vyzrálejší, dokáží již přebírat zodpovědnost za druhé, chtějí být ostatním užiteční, pocit prospěšnosti a přínosu je pro ně důležitý. Vysoce preferují hodnoty, související s rodinným životem a pevným partnerským vztahem. Zde je třeba zvláště zdůraznit, že se jedná o značnou převahu žen, u kterých je otázka založení vlastní rodiny v tomto věkovém období a v situaci končícího studia a vstupu do praxe velmi aktuální.

Malý počet mužů ve zkoumaném souboru pravděpodobně ovlivnil i nepatrné (nebo žádné) rozdíly v hodnotových orientacích mezi pohlavími.

Skupina studentů a studentek, kteří již vstoupili do manželství, více preferuje hodnoty, týkající se rodinného života a zodpovědnost. Tato skupina dosahuje také nejvyšších skóre v testu PIL (jako jediná dosáhla nadprůměrných výsledků). V této souvislosti se nabízí úvaha: jestliže jsou ženatí či vdané v životě spokojenější, vyrovnanější a jestliže preferují větší zodpovědnost v přístupu ke světu a k životu, můžeme předpokládat, že mají i zodpovědnější přístup ke studiu? Vzhledem k tomu, že se většinou setkáváme s názorem, že studenti (a hlavně studentky), kteří založí v průběhu studia vlastní rodinu, polevuji ve studijním úsilí, bylo by zajímavé pokusit se zjistit skutečný stav.

Celkově je tedy možno shrnout: výsledky výzkumu prokázaly, že během studia na vysoké škole dochází k poměrně výrazným změnám hodnotových orientací studentů, především se projevuje postupný přechod od zaměření na vlastní osobu k orientaci na druhé. Do popředí se dostávají hodnoty, které je možno považovat za typické pro vysokoškoláky, hodnoty, související s oceňováním duševní práce a vlastností k nim potřebných. Ještě je třeba upozornit na vysoké preference hodnoty „mírový život“, a to u všech zkoumaných skupin. Svědčí o tom, že mladá generace si uvědomuje celosvětové problémy a není k nim lhostejná. Mír je pro ni základním předpokladem pro klidný život. Není však jednoznačné, které změny v posunu hodnot jsou funkcí věku, tedy fyziologického zrání a stárnutí, a které jsou ovlivněny působením vysoké školy. Je pravděpodobné, že k posunu přispěly oba faktory a jistě i některé další.

LITERATURA

- Andrejevová, G. M.: Sociální psychologie. Svoboda, Praha 1984.
- Bokorová, V.: Motivace lidského chování ve vztahu k civilizačním proměnám. In: Janoušek, J., Bokorová, V. a kol.: Motivace a civilizační proměny. Svoboda, Praha 1971.
- Brožík, V.: Marxistická teória hodnotenia. Pravda, Bratislava 1976.
- Grulich, V.: Výchova, hodnoty a utváření socialistického přesvědčení. In: Mužík, J. a kol.: Vědecký světový názor a hodnoty socialistického člověka. Mladá fronta, Praha 1977.
- Janoušek, J.: Motivace, hodnoty a postoje lidí ke světu a životu. In: Mužík, J. a kol.: Vědecký světový názor a hodnoty socialistického člověka. Mladá fronta, Praha 1977.
- Minhart, J. a kol.: Základy obecné psychologie. SPN, Praha 1981.
- Mužík, J. a kol.: Vědecký světový názor a hodnoty socialistického života. Mladá fronta, Praha 1977.
- Pardel, T., Boroš, J.: Základy všeobecnej psychológie. SPN, Bratislava 1979.
- Říčan, P.: Psychologie osobnosti. Orbis, Praha 1972.
- Svoboda, M., Černá, V. ml.: K některým osobnostním charakteristikám mladistvých suicidantů. Sborník prací FF BU, I 17, 1982, 93—102.
- Svoboda, M., Habánová, Z.: Některé osobnostní rysy mladistvých toxikomanů. Protialkoholní obzor, 16, 1981, 199—204.
- Vláčil, J.: K pojetí hodnot v psychologii a sociologii. Čs. psychol., 21, 1977, 72—85.
- Vondráček, V.: Hodnocení a jeho poruchy z hlediska psychiatrie. ČSAV, Praha 1965.

WERTVORSTELLUNGEN VON
HOCHSCHULSTUDENTEN

101 Studenten der philosophischen Fakultät der J.-E.-Purkyně-Universität in Brno wurden mittels Rokeach-Tests der Werthierarchie und mittels PIL-Fragebogens untersucht, mit dem die Befriedigung des Bedürfnisses, sinnvolles Leben zu führen, festgestellt wird. 50 Studenten waren aus dem ersten, 51 aus dem fünften Studienjahr; 85 waren unverheiratet, 16 verheiratet.

Die größten Unterschiede bei den Wertvorstellungen werden zwischen den Studenten des ersten und fünften Studienjahres festgestellt; als ausschlaggebend sich das Alterskriterium. Gegenüber den eher egozentrischen Wertvorstellungen bei den Studenten des ersten Studienjahres dominierten bei den Studenten des fünften Studienjahres größeres Verantwortungsbewußtsein, Orientierung auf andere Menschen, Sicherung der Familie usw. Auf eine Differenzierung der Auswirkungen des natürlichen Alterns der Studenten und der Einflußnahme der Hochschule wurde in der Untersuchung verzichtet. Zwischen Männern und Frauen wurden keine bedeutenderen Unterschiede festgestellt. Die verheirateten Studenten erscheinen reifer. Existenziell frustrierte Studenten sind weniger anpassungsfähig und haben geringeres Interesse an gesamtgesellschaftlichen Problemen. Sie sind weniger altruistisch, weniger reif und verantwortungsbewußt. Sie sind mehr auf sich selbst orientiert.